

Angela TULEI

lector universitar, doctorandă,

Universitatea de Stat din Moldova

PERSPECTIVA PEDAGOGICĂ A DEFINIRII VALORILOR

Istoria omului începe odată cu istoria semnelor și a valorilor. Animalele, spre deosebire de om, fiind necuvântătoare, nu pot să-și transforme atracțiile și repulsiile în valori. Numai dialogul, mai întâi cu ceilalți și mai târziu cu sine însuși, permite distanțarea de fenomene și ivirea întrebărilor despre esența lor. Numai dialogul face posibilă elaborarea ideilor, singurul mijloc dialogal de comunicare fiind limbajul uman.

Chestiunea valorilor a fost definită din diverse perspective și dimensiuni, cum ar fi: perspectiva istorică, dimensiunea filosofică, perspectiva economică, estetică, psihologică, etc. În prezentul articol ne vom axa pe perspectiva pedagogică de definire a valorilor.

Cuvinte-cheie: axiologie, valoare, pedagogie, teorie, polaritate, capacitate.

Human history begins with the history of signs and values. Animals, unlike humans, not being able to utter, cannot turn their attractions and repulsions into values. Only the dialogue, first with the others and later with itself, allows distance from phenomena and appearance of questions about their essence. Only the dialogue makes it possible to develop ideas, the only means of communication through dialogue being the human language.

The question of values has been defined from various perspectives and dimensions, such as: the historical perspective, the psychological perspective, the philosophical, economic, aesthetic dimensions, etc. In this article we will focus on the pedagogical perspective of defining values.

Key-words: axiology, value, pedagogy, theory, polarity, capacity

„Omul este acela care creează valorile și totodată se depășește, se creează pe sine prin valori.” (Al.Tănase)

Sfera axiologică a educației și învățământului este subscrisă conceptelor de *valoare, valori ale educației, educație axiologică*, precum și contextelor la care sunt raportate.

Dicționarul de pedagogie definește *valoarea* ca element fundamental al culturii, fenomen intervenit în relația practică a omului cu lumea; proprietate socială a unui obiect, fenomen sau activitate omenească rezultată din raportul subiectului cu obiectul; capacitate a unui lucru sau a unei acțiuni de a satisface necesități, interese, dorințe și aspirații ale omului; ceea ce apare ca important pentru om; ceea ce joacă un rol important în viața și activitatea omului, a colectivităților umane [1, p.471].

Termenul *valoare*, conform lui Vl. Pâslaru, desemnează totalitatea lucrurilor semnificative pentru om: un lucru este recunoscut ca valoare abia în momentul în care omul se raportează în mod personal la acest lucru. Lucrurile încă necunoscute de om nu reprezintă valori. Autorul deosebește valori: a) create/produse de om; b) necreate de om, existente apriori de cunoașterea umană [2, 2013].

După Vl. Pâslaru, valorile au următoarele caracteristici defnitorii:

- *au caracter dezirabil*: valorile există/se produc ca dorințe, ca o calitate proiectată și dorită, deci ca proiecție a viitorului Ființei umane asupra prezentului acesteia;

- *se raportează exclusiv la om*: omul este cel care creează valorile sau/și se raportează la anumite lucruri, fenomene, evenimente, idei, etc. (=lumea dată omului + lumea dată individului la naștere), imprimându-le astfel calitatea de valoare, de ex., atitudinea oamenilor față de natură, atitudinea individului față de operele literare;

- *multitudinea și varietatea nedefinită a valorilor*, asociate cu multitudinea și varietatea nedefinită și nelimitată a indivizilor umani, a universului uman, dar și

- *caracterul stabil al valorilor*, ca manifestare a principiului stabilității și continuității lumii și a omului în lume;

- *aproprierea* (asimilarea, însușirea) valorilor determină esențial calitatea individului: individul se identifică cu propria-i calitate, adică cu propriile valori, de a se constitui ca ființă desăvârșită – valoarea supremă a ființei umane [2, p 3-8, p.5].

În funcție de definirea valorii dinspre obiectiv, subiectiv sau relațional, s-au constituit trei tipuri de teorii ale valorii: a) *teorii subiectiviste* sau psihologice – emotivismul, empirismul logic, voluntarismul (existențialismul); b) *teorii obiectiviste* (de tip autonomist, materialist); c) *teorii relaționiste* [Cf.: P. Iluș].

Teoriile subiectiviste (Paulsen, Schmöller, Meinong, Rickert, Windelband, Perry etc.) susțin că valorile sunt un produs subiectiv al omului, al stărilor sale psihologice, al sentimentelor, emoțiilor sau voinței.

Partea slabă care i se impută acestui tip de teorii este că pot reduce valoarea la fenomenul subiectiv al aprecierii, pot transforma universul social în haos axiologic, pot conduce la relativism și indeterminism excesiv; ele ar putea exclude orice element transcendental al valorii - nu orice este dorit, este o valoare; precum și că valoarea ia naștere fie dintr-o cerință impusă obiectelor de natura subiectului – la kantieni, fie prin raportarea la nevoile, trebuințele sau interesele noastre; ele rup actul de valorizare de cel de cunoaștere, dezacordul axiologic fiind un dezacord de atitudine și nu de cunoaștere.

Dar ceea ce se impută ca potențial, nu și drept determinării reale, seamănă mai mult cu povestea românească despre drobul de sare, care ”ar putea să omoare copilul”, decât a raționament științific. Căci orice li s-ar reproșa teoriilor subiectiviste, acestea își păstrează dreptul la existență datorită considerării actului aprecierii drept definitoriu valorii: în afara actului evaluării nici o valoare nu poate fi identificată ca atare. Deci originea subiectivă a valorii trebuie recunoscută de rând cu cea obiectivă și cu cea relațională.

Teoriile obiectiviste (Locke, Petty, Höffding, Rickert, Scheler, Polin, Windelband) cuprind concepții întemeiate pe preformismul psihologic al valorii: în constituirea valorii ar exista un element a priori - dispoziția pentru

valoare, invariabilă la toți indivizii, iar experiența nu este decât ocazia în care această dispoziție inerentă se actualizează, deci există valori virtuale, potențiale.

Aceste teorii au următoarele limite: ele absolutizează momentul obiectiv al valorii; valoarea este privită ca ceva obiectiv, immanent lucrurilor, ca un fel de esență absolută, supratemporală, transcendentală, independentă de subiecții valorizanți, un fel de arhetipuri atemporale, situate deasupra istoriei și oamenilor; ele ignoră determinarea social-istorică a valorilor, fundamentează valorile pe apriorism și transcendență. Aceste concepții pot fi considerate materialiste.

Teoriile relaționiste privesc valoarea ca pe o relație de apreciere, o relație socială dintre subiect și obiectul valorizat, apreciere ce se sprijină pe date obiective, criteriile istorice și socialmente determinate de practica socială.

Respectiva tipologizare se referă la etape istorice oarecum depășite. Astăzi există o convergență marcată că, de fapt, natura valorilor rezidă în întâlnirea, intersecția, corespondența dintre nevoile, propensiunile umane și calitățile obiectelor.

Clasificarea valorilor

Analiza dimensiunii ontologice a valorilor pune în relevanță considerarea posibilităților de clasificare a valorilor în funcție de anumite perspective și criterii. Astfel, clasificarea tradițional întâlnită este din punctual de vedere al culturii, care divizează valorile în *culturale* și *materiale*.

O altă schemă de clasificare a valorilor privește ierarhizarea lor, raportate la obiectivarea condiției umane. În acest sens, a fost distins stratul *valorilor centrale* sau *fundamentale*, adică ale culturii și civilizației, și valorile *emergente*, care rezultă din cele centrale și sunt dispuse ierarhic.

P. Andrei consideră că orice clasificare trebuie să servească unei teorii și să conțină judecăți adevărate, și avansează 7 criterii de clasificare a valorilor:

1. *valabilitatea*: valori relative și valori absolute, valori obiective și valori subiective;

2. *calitatea*: valori pozitive și valori negative, valori scopuri și valori effect;

3. *subiectul* pe carea se centrează: valori autopatice (pe sine), valori heteropatice (pe altă persoană), valori ergopatice (pe ceva nepersonal);

4. *motivul aderării la valori*: valori accidentale, valori tranzitorii, valori propriu-zise ale persoanei;

5. *obiectul valorilor*: valori economice, valori etice, valori juridice, valori politice, valori estetice, valori morale, etc.

6. *facultățile psihice aferente*: valori sensibile, valori sentimentale, valori cognitive sau intelectuale;

7. *sfera de întindere a valorilor*: valori individuale, sociale, cosmice [3, p.46-49].

Criteriul pe care autorul îl consideră cel mai “admisibil și unitar” în clasificarea valorilor, este cel al *elementelor predominante în valori*. Cu alte cuvinte, o valoare rezultă din personalitatea individuală, sau din societate. După acest criteriu, P.Andrei distinge două clase mari de valori:

1. *Valori hiperpersonale*: logice și matematice;
2. *Valori sociale*, care le include pe toate celelalte [Ibid.].

Prin valorile hiperpersonale, autorul presupune elementele intelectuale, iar în constituirea lor, societatea nu joacă niciun rol. Aceste valori sunt teoretice, apriorice și nu pot fi deduse din experiență. Valorile sociale au o sferă mai largă, un caracter unitar și “superior indivizilor luați în particular” [Ibid.].

T. Vianu menționează patru tipuri de acte: reprezentarea, gândirea, simțirea și dorința; și patru tipuri de obiecte: imaginile, abstracțiunile, obiectele și valorile. Reprezentarea cuprinde imagini, gândirea cuprinde abstracții, simțirea cuprinde afecte, dorința cuprinde valori. În această bază definește valorile ca obiecte ale dorinței și le clasifică în opt tipuri:

I. Economice. II. Vitale. III. Juridice. IV. Politice. V. Teoretice. VI. Estetice. VII. Morale. VIII. Religioase [4, p. 95-96].

La acestea P. Iliuț adaugă alte 7 criterii:

1. *incidenței asupra comunității și indivizilor*: valori posibile, valori probabile;

2. *gradului de manifestare în comportament*: valori potențiale, valori actualizate, valori virtual, valori operante;

3. *locului și rolului în structura mentalităților grupate/personale*: valori centrale și marginale;

4. *pragmatismului*: valori materialiste;

5. *spiritualității*: valori spirituale;

6. *tradiției*: valori tradiționale;

7. *modernității*: valori moderne [5].

B. Șerbănescu clasifică valorile în felul următor:

1. *valori materiale și fizice*: sănătate, confort, securitate;

2. *valori economice*: productivitate, eficacitate;

3. *valori morale*: onestitate, echitate;

4. *valori sociale*: filantropie, politețe;

5. *valori politice/civice*: libertate, dreptate, egalitate, toleranță;

6. valori estetice: frumusețe, simetrie, armonie;

7. *valori religioase/spirituale*: milă, puritate, iubire, iertare;

8. *valori intelectuale*: inteligență, claritate;

9. *valori profesionale*: considerație, reușită profesională;

10. *valori sentimentale*: dragoste [6, p. 87].

L.Lavelle clasifică valorile în trei grupe:

- prima grupă are în vedere valorile care asigură ființarea existențială a omului în lume: *valorile economice și afective*;

- a doua grupă cuprinde *valorile intelectuale și estetice*, ce vizează atitudinea omului față de lume;

- a treia grupă cuprinde *valorile intelectuale și religioase* și exprimă ridicarea omului deasupra lumii [7].

M.Rockeach a clasificat valorile în două categorii:

I. 18 valori terminale care reflectă preferințele unei personae, privind ceea ce vrea să realizeze în viață, obiectivele pe care le urmărește pe întreg parcursul vieții: confort, viață captivantă, realizare, pace, frumusețe, egalitate, siguranță, libertate, fericire, *armonie, iubire, siguranță națională, mîntuire de sine, respect de sine, recunoaștere socială, prietenie adevărată, înțelepciune, plăcere*.

II. 18 valori instrumentale care reflectă mijloacele prin care să fie atinse obiectivele: ambiție, receptivitate, competență, veselie, curățenie, curaj, iertare, serviabilitate, onestitate, creativitate, independență, intelectualitate, logică, obediență, politețe, responsabilitate, autocontrol, afecțiune [8]. El susține că valorile instrumentale, pe care le definește ca fiind *conduite dezirabile din perspective sociale*, au capacitatea de a motiva pentru acțiunile de atingere a scopului. Astfel, criteriul operant în problema dihotomiei valorilor devine, conform lui M.Rockeach, criteriul scop-mijloc [8].

La M.Călin aflăm o clasificare originală a valorilor. Cercetătorul român clasifică valorile conform domeniilor de activitate umană în felul următor:

a) *valori vitale* necesare apărării vieții și mediului, precum *sănătatea (fizică și mentală), tonusul și forța fizică, frumusețea și armonia organismului, starea de echilibru a mediului, bunurile materiale și prosperitatea economică etc.*;

b) *valori morale, politice, juridice și istorice* necesare existenței unui stat și națiuni - *democrația, suveranitatea, binele, dreptatea, curajul, înțelepciunea, independența, legalitatea, demnitatea, iubirea de neam etc.*;

c) *valori teoretice*, necesare cunoașterii și creației umane - *adevărul, evidența, obiectivitatea, imaginația științifică, creativitatea*;

d) *valori estetice și religioase*, care privesc contemplarea lumii și a creației umane [9, p.13].

Caracteristici ale valorilor

După T. Vianu, primul caracter al valorilor este *excentricitatea* lor – însușire a unora din obiectele conștiinței de a fi cuprinse de actele lor corelative sub forma unor structuri exterioare conștiinței înseși. Axiologia vorbește uneori, în același înțeles, despre obiectivitatea valorilor, dar cum acest termen poate fi întrebuințat pentru a denumi însușirea cea mai generală a tuturor obiectelor, adică însușirea lor de a fi obiecte, se preferă termenul mai special de excentricitate [10, p.39].

Al doilea caracter al valorilor este *generalitatea* lor. Dacă comparăm valorile cu imaginile, abstracțiunile și afectele, înțelegem că nu numai valorile,

dar și abstracțiunile sunt *generale*, în timp ce imaginile și afectele sunt *individuale* [10, p.44].

Polaritatea valorilor. Valorile sunt obiectele dorinței, se înțelege că obiectele repulsiei vor fi non-valorile. După cum dorința cuprinde *valorile*, repulsia cuprinde *non-valorile*. O lume fără valori ar fi o lume lipsită de non-valori [10, p.54].

În literatura axiologică, mai ales în dezbaterile despre polaritatea valorii, s-au impus mai mulți termeni, semnificând negarea valorii: *nonvaloare*, *antivaloare*, *valoare negativă*. Delimitarea acestor termeni este anevoioasă și oricum discutabilă. Precizăm că antivaloarea nu are circulație axiologică, deci este în afara sferei axiologicului. Valoarea negativă invocă polaritatea valorii, dar nu înseamnă negarea valorii sau apariția antivalorii. Nonvaloarea este în opoziție cu valoarea, fiind o opoziție preferențială.

Pentru H.Rickert valoarea și nonvaloarea, valoarea pozitivă și valoarea negativă formează perechi opuse, care se subordonează conceptului valoare [11, p.43; 2, p.271].

V.Pârvan distinge între valori și pseudovalori, când afirmă că nu orice fenomen istoric este valoros, alte evenimente istorice reprezentând „fenomene neutre ale vieții omenești” [12, p.77].

Gradualitatea valorilor. Există valori mai mult sau mai puțin importante. Această constatare este menită însă și ea să se izbească de obiecțiile unui anumit psihologism. Căci dacă valoarea este obiectul unei dorințe, ea ar fi, în momentul cuprinderii ei, valoarea cea mai importantă [13, p.56].

Semnificația valorilor – este acel caracter al valorilor care rezultă din faptul corelației cu un anumit tip de dorință. Stabilitatea valorilor ca trăsătură este greu de demonstrat empiric. Considerăm că situația ar fi diferită, dacă se vor evalua valorile în paralel cu sistemele de valori ale societăților. Orice schimbare pornește de la scara preferințelor, reflectată în opinii, mai apoi în atitudini, care se reflectă, la rândul lor, asupra comportamentului. Integrate în sisteme de valori, orientările valorice nu se schimbă ușor. Stabilitatea este ideea principală în teoria valorilor a lui G.Hofstede. Argumentele lui G.Hofstede se referă la faptul că valorile nu se modifică în timp, deoarece sunt un dat cultural intrinsec, iar stabilitatea valorilor dominante este asigurată de instituțiile de stat [14 p.22; 36, p.14].

Această viziune vine în contradicție cu abordarea postmaterialistă a lui R.Inglehart. Astfel, în societatea contemporană, orientările valorice suferă modificări importante: toleranța înlocuiește normativismul, se acceptă diferențele și cunoașterea celorlalți. Se observă o orientare spre criticism și reflexivitate, deci ierarhiile valorice își pierd importanța și cedează locul orientării spre egalitatea valorilor, auto-exprimarea, auto-realizarea și prețuirea cunoașterii [15].

Relativitatea, în opinia noastră, presupune ideea că structurile valorice își păstrează identitatea doar pe o anumită durată, dar subzistă totuși un nucleu axiologic peren.

Determinarea socială a valorilor este o caracteristică fundamentală, pe care o găsim la F.Nietzsche, G.Hofstede, R.Inglehart și Sh.Schwartz, cei mai influenți autori contemporani, care includ în teoriile proprii elemente definitorii sociale ale valorilor. Din această perspectivă, valorile sînt incluse într-un sistem de preferințe ale unei persoane, grup sau comunități. Pentru sociologi, valorile trebuie considerate drept fapte sociale cu un rol esențial în asigurarea unității sociale. Valorile colectivității sînt inculcate membrilor săi și prin aceasta se asigură, în mare măsură, ordinea socială și unitatea funcțională a societății.

În concluzie: Definirea, clasificarea și caracteristicile valorilor sunt indispensabile oricărui domeniu al educației, tip de educație, formă, situație educativă, deoarece educația operează cu valori, operează pentru valori, însăși educația este valoare, ca și finalitatea sa principală - personalitatea educabilului.

Referințe bibliografice:

1. *Dicționar de pedagogie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1979
2. Pâslaru Vl. Abordarea epistemică a educației axiologice. În: *Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare*. Chișinău: Print Caro, 2011, p. 6-22
3. Andrei P. *Filosofia valorii*. Iași: Polirom, 1997
4. Vianu T. *Introducere în teoria valorilor întemeiată pe observația conștiinței*. București, Editura Albatros, 1997
5. Iliuț P. Atitudinea față de valori și imaginea de sine, în: *Probleme sociale ale tineretului*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Seria Sociologia, Cluj-Napoca, 1973
6. Șerbănescu B. *Valorile naționale și educația*. București: Editura Universitară Carol Davila, 2000
7. Lavelle L., *Traite des valeurs*. vol. II. Paris: PUF, 1951
8. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New-York, 1973
9. Boboc A. *Confruntări de idei în filosofia contemporană*. București: Editura politică, 1983
10. Vianu T. *Opere*. Vol. VIII, *Introducere în teoria valorilor*. București: Editura Minerva, 1979
11. Aiftincă M. *Valoare și valorizare. Contribuții moderne la filosofia valorilor*. București: Editura Academiei Române, 1994
12. Lewis C.I. *An Analysis of Knowledge and Valuation*. La Salle, IL: Open, 1946
13. Scheler M. *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values*, Northwestern University Press, 1974
14. Dewey J. *Theory of Valuation*. International Encyclopedia, 1939
15. Heidegger M. *Originea operei de artă*. București: Editura Univers, 1982